

EMOCIJE I KULTURA: MEĐUKULTURALNE RAZLIKE U IZRAŽAVANJU EMOCIJA

Sažetak

U radu se opisuje kulturalni utjecaj na intenzitet, bibeioralnu ekspresiju i upravljanje emocijama. Navode se kulturalne razlike u doživljavanju, percipiranju i izražavanju emocija. U pregledu je naveden veći broj istraživanja koja uglavnom ukazuju na veću poželjnost i primjerenost ugodnih emocija u zapadnim kulturama, a na izraženu supresiju ugodnih te neugodnih emocija u istočnim kulturama. Također, navedene su neke smjernice za buduća istraživanja s obzirom na to da je riječ o istraživanjima od praktičnog značenja za kvalitetu života pojedinca.

Ključne riječi: *emocije, kultura, izražavanje emocija, prepoznavanje emocija, doživljavanje emocija*

ARTA DODAJ*
KRISTINA SESAR**

UDK: 008:159.942

159.942:008

Pregledni članak

* Dr. sc. Arta Dodaj, doc.,
Filozofski fakultet Sveu-
čilišta u Mostaru, artado-
daj@gmail.com

** Dr. sc. Kristina Sesar,
doc., Filozofski fakultet
Sveučilišta u Mostaru,
ksesar@gmail.com

Uvod

U suvremenoj literaturi dva su proturječna stajališta o nastanku emocija, biološko i kulturalno.¹ Prema biološkom stajalištu, emocije su utemeljene i uvjetovane genetskim čimbenicima, dok se prema kulturalnom gledištu pretpostavlja da je emocionalno izražavanje oblikovano kulturalnim stavovima, običajima i normama. Tijekom posljednjeg desetljeća vidljiv je povećani naglasak na isticanju važnosti kulturalnih značajki u nastanku emocija. Budući da emocije imaju adaptivnu vrijednost za pojedinca, odnosno pomažu ljudskom preživljavanju i procesu brzog donošenja odluka, usmjeravanje na kulturalne sličnosti i razlike u doživljavanju, izražavanju i prepoznavanju emocija ima smisla.

Dvije su vrijedne novosti koje su u posljednje vrijeme unijele živost u ovo područje. Jedna novost jesu promjene i metodološke inovacije popraćene brzim razvojem tehnologije koje se odražavaju u sve prisutnijem mjerenju emocija metodološki usavršenijim mjernim instrumentima, posebice ekvivalentnim mjerama predmeta mjerenja i složenim neurofiziološkim tehnikama. Drugi izvor povećanog interesa jesu novije spoznaje o varijabilnosti u emocionalnom izražavanju i doživljavanju različitih kulturalnih skupina. Usavršene tehnike kroskulturalnih istraživanja i metaanalize omogućile su plodonosnu evaluaciju brojnih studija. Cilj je ovoga rada prikazati najvažnije i najnovije spoznaje o osobitostima emocionalnog doživljavanja i izražavanja različitih kulturalnih grupa te prosuditi njihovo značenje za teoriju i praksu.

1. Kulturalne razlike u prepoznavanju facijalne ekspresije emocija

Psiholozi koji su među prvima istraživali emocionalno izražavanje u različitim kulturama bili su zaokupljeni pitanjem jesu li facijalne ekspresije za „osnovne“ emocije univerzalne. Najpoznatije istraživanje izraza lica proveo je Ekman na plemenu Fore s Nove Gvineje.² Ispitanicima iz različitih kultura prikazane su fotografije lica koje su pokazivale jednu od šest osnovnih emocija: sreću, tugu, srdžbu, ljutnju, strah, iznenađenje i gađenje. Visok stupanj slaganja u točnosti prepoznavanja emocija utvrđen je na ispitanicima iz Argentine, Japana, Brazila, Čilea i SAD-a. Stupanj slaganja između pripadnika Fore i zapadnih kultura bio je 80% za izraze lica odraslih i 90% za

¹ Robert Levenson – Jose Soto – Nnamdi Pole, „Emotion, biology and culture“, u: Shinobu Kitayama i Doy Cohen (ur.), *Handbook of Cultural Psychology*, Guilford Press, New York, 2007, str. 780.

² Tim Dalgleish – Mick Power, *Handbook of Cognition and Emotion*, John Wiley & Sons, New York, 1999.

izraze lica djece, osim u prepoznavanju emocija straha i iznenađenja koje su miješali. Istraživanje je upućivalo na postojanje univerzalnosti u ekspresiji emocija. Međutim, postojale su brojne kritike vezane uz navedeno istraživanje.³ Primjerice, većina podataka dobivena je na studentima i pismenim društvima, podražaji, tj. izrazi lica bili su prezentirani izvan konteksta, broj mogućih odgovora bio je ograničen u formatu prisilnog izbora i slično. U istraživanjima bez ponuđenih odgovora vezanih uz izraze lica,⁴ ispitanici su za iste izraze davali širok raspon deskriptivnih opisa te je uspješnost prepoznavanja bila slabija nego kod Ekmana, osobito za društvene skupine koje nisu izložene zapadnim utjecajima. Navedeno upućuje da facijalne ekspresije emocija nisu u potpunosti univerzalne. Matsumoto je utvrdio da su bijelci općenito točniji u prepoznavanju ekspresije ljutnje, tuge i straha u odnosu na Azijce.⁵ Dobiveni rezultati pripisani su kulturalno naučenim pravilima izražavanja emocija. Lošije prepoznavanje neugodnih emocija u kolektivističkim kulturama, poput Azije, povezano je s kulturalnim pravilima protiv izražavanja te emocije prema drugima.⁶ Fokusirajući se na signale facijalne ekspresije, Jack i suradnici utvrdili su kod istočnjaka korištenje kulturalno specifične strategije dekodiranja facijalnih ekspresija koja pridonosi neadekvatnom razlikovanju univerzalnih facijalnih ekspresija straha i gađenja.⁷ U zadacima prepoznavanja facijalne ekspresije različitih emocija istočnjaci su nerijetko fiksirali pogled na područje očiju što je moglo dovesti do lošije uspješnosti u prepoznavanju facijalnih ekspresija neugodnih emocija (npr. zamjenjivanja straha iznenađenjem ili gađenja ljutnjom). S druge strane, kod zapadnjaka su pri prepoznavanju razmatrane značajke cijelog lica, što je posljedično pridonijelo boljoj uspješnosti u prepoznavanju ekspresija neugodnih emocija.

Matsumoto i suradnici su ispitali način na koji Amerikanci i Japanci prosuđuju izražavanje emocija različitog intenziteta.⁸ Ispitanici su na temelju fotografija izraza lica trebali prepoznati emociju, procijeniti intenzitet izražene emocije, kao i intenzitet subjektivnog emocionalnog doživljaja osobe koja pozira. Utvrđene su značajne razlike u procjenama intenziteta subjektivnog doživljaja emocije, pri čemu Japanci

³ Isto, str. 301–320.

⁴ Isto, str. 301–320.

⁵ David Matsumoto, „American-Japanese cultural differences in the recognition of universal facial expressions“, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 23 (1992.) 1, str. 72–84.

⁶ Francis McAndrew, „A cross-cultural study of recognition thresholds for facial expressions of emotion“, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 17 (1986.) 2, str. 211–224.

⁷ Rachael Jack i dr., „Cultural confusions show that facial expressions are not universal“, *Current Biology*, 19 (2009.) 29, str. 1543–1548.

⁸ David Matsumoto i dr., „American-Japanese cultural differences in judgements of emotional expressions of different intensities“, *Cognition and Emotion*, 16 (2002.) 6, str. 721–747.

izvještavaju da osoba na fotografiji intenzivnije doživljava emociju, nego što sama fotografija objektivno ukazuje. S druge strane, Amerikanci kod izraza lica visokog emocionalnog intenziteta smatraju da osoba subjektivno slabije doživljava emociju nego što bi to sugerirao izraz lica. Općenito, Japanci izrazima neugodnih emocija pripisuju slabiji intenzitet u odnosu na Amerikance, vjerojatno zbog toga što se izražavanje neugodnih emocija u japanskoj kulturi smatra nepoželjnim.

Prema Marsh, Elfenbein i Ambady Amerikanci ispravno identificiraju 83% emocija na fotografijama Amerikanaca. S druge strane uspješnost prepoznavanja facijalnih ekspresija na fotografijama Amerikanaca kod Europljana iznosi između 75% i 83%, Japanaca 65%, te Afrikanaca samo 50%.⁹ Navedeno upućuje da ispitanici bolje prepoznaju izraze lica pripadnika vlastite kulture. U skladu s time su rezultati nedavne metaanalize kroskulturalne rekognicije emocija u kojoj je utvrđeno da bez obzira na broj emocija, eksperimentalnu metodu i neverbalne kanale komunikacije, ljudi točnije prepoznaju facijalne izraze emocija članova vlastite kulture.^{10,11}

Prema našim spoznajama, samo je jedno istraživanje testiralo hipotezu o većem oslanjanju Japanaca na informacije iz socijalnog konteksta prilikom procjenjivanja facijalnih ekspresija različitih emocija u odnosu na Amerikance.¹² U tom istraživanju ispitanicima je prikazano sretno, tužno, ljuto ili neutralno lice osobe koja je istodobno okružena drugim ljudima koji izražavaju istu ili pak različitu emociju kao centralna osoba. Kod Japanaca, ali ne i Amerikanaca, prikazivanje emocionalne ekspresije drugih osoba bitno je djelovalo na percepciju emocionalnog doživljavanja centralne osobe. Naime, Japanci su procijenili intenzitet emocije koju su percipirali na centralnoj osobi višom kada je izražena emocija bila u kongruentnoj u odnosu na nekongruentnu situaciju. Te razlike vidljive su na mjerama pokreta očiju kao indikatoru zadržavanja pažnje. Japanci su promatrali okolne ljude mnogo više u odnosu na Amerikance. Prethodna saznanja o istočno-zapadnim razlikama u kontekstualnoj osjetljivosti mogu se generalizirati na socijalni kontekst, ističući da Amerikanci promatraju emociju kao odvojen osjećaj, dok je Japanci promatraju kao neodvojivu od grupe. Iz navedenoga se može zaključiti o moderirajućoj ulozi kulture u prepoznavanju facijalne ekspresije emocija.

⁹ Abigail Marsh – Hillary Anger Elfenbein – Nalini Ambady, „Nonverbal „accents“: cultural differences in facial expressions of emotion“, *Psychological Science*, 14 (2003.) 1, str. 373–376.

¹⁰ Hillary Anger Elfenbein – Nalini Ambady, „Is there an ingroup advantage in emotion recognition?“, *Psychological Bulletin*, 128 (2002a) 2, str. 243–249.

¹¹ Hillary Anger Elfenbein – Nalini Ambady, „On the universality and cultural specificity of emotion recognition: A meta-analysis“, *Psychological Bulletin*, 128 (2002b) 2, str. 203–235.

¹² Takahiko Masuda i dr., „Placing the face in context: cultural differences in the perception of facial emotion“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 94 (2008.), 3, str. 365–381.

2. Kulturalne razlike u intenzitetu i učestalosti doživljavanja emocija

U svakoj kulturi ljudi doživljavaju poželjne ili nepoželjne svakodnevne situacije i reaguju na njih s ugodnim ili neugodnim emocijama. Priroda i/ili intenzitet emocionalnih odgovora središte su interesa velikog broja istraživača u području psihologije i drugih srodnih područja. Nekoliko je istraživanja ispitalo stupanj u kojem su emocionalna iskustva univerzalna i/ili kulturalno specifična. Scherer i Wallbott provjerili su univerzalnost doživljaja sedam osnovnih emocija (sreće, tuge, boli, straha, ljutnje, stida i gađenja).¹³ Rezultati njihovih istraživanja pokazali su da bez obzira na kulturu, ljudi dijele neka osnovna emocionalna iskustva. Međutim, ipak su dobivene neke razlike u učestalosti, trajanju i intenzitetu doživljenih emocija s obzirom na kulturalnu pripadnost. Tako su Japanci doživljavali više emocija u odnosu na Amerikance i Europljane. Amerikanci su doživljavali emocije dužeg trajanja i većeg intenziteta u odnosu na Europljane i Japance. Scherer i Wallbott su dobivene razlike pokušali objasniti pomoću Hofstedeovih dimenzija kulture (individualizma – kolektivizma, izbjegavanja nesigurnosti, udaljenosti moći i maskuliniteta), pri čemu visok ili nizak rezultat na ovim dimenzijama odražava razlike u intenzitetu, trajanju i učestalosti emocionalnog iskustva.

Scollon i suradnici su također utvrdili kulturalne varijacije u doživljavanju ugodnih u odnosu na neugodne emocije među tri etničke grupe iz Sjedinjenih Američkih Država: bijelcima, azijskim Amerikancima i Hispancima, te grupama izvan zapadne kulture, iz Indije i Japana.¹⁴ Tri azijske grupe, posebice Indijci, naveli su nižu razinu ponosa u odnosu na bijelce i Hispance. Pored navedenoga i emocija krivnje je bitno varirala među kulturama, pri čemu su Japanci i azijski Amerikanci naveli najvišu razinu navedene emocije u odnosu na ostale skupine. Kitayama, Markus i Kurokawa su kod američkih ispitanika utvrdili veću učestalost ugodnih u odnosu na neugodne emocije, dok kod Japanaca nisu dobivene značajne razlike.¹⁵ Ako se uzme u obzir da su ugodne emocije dio motivacijskih procesa odnosno da igraju važnu ulogu u održavanju i aktiviranju naše motivacije, tada se može pretpostaviti kako poticanje ugodnih emocija može biti povezano s većom motivacijom za radom kod pojedinaca iz individualističkih u odnosu na one iz kolektivističkih kultura. U skladu s tim su

¹³ Klaus Scherer – Harald Wallbott, „Evidence for universality and cultural variation of differential emotion response patterning“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 67 (1994.) 1, str. 310–328.

¹⁴ Christie Scollon i dr., „Emotions across cultures and methods“, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35 (2004.), 3, str. 304–326.

¹⁵ Shinobu Kitayama – Hazel Rose Markus – Masaru Kurokawa, „Culture, emotion, and well-being: good feelings in Japan and the United States“, *Cognition and Emotion*, 14 (2000.) 1, str. 93–124.

rezultati Heine i suradnika.¹⁶ Autori su na uzorku Amerikanaca i Japanaca ispitali razinu motivacije tijekom obavljanja određenoga zadatka. U ovom eksperimentu ispitanicima je dana pozitivna ili negativna informacija o uspješnosti obavljanja zadatka. Nakon povratne informacije o uspješnosti obavljanja zadatka, svim ispitanicima pružena je mogućnost dodatnog provođenja vremena na istom zadatku. Pokazatelji motivacije bili su uloženi trud u izvršenju zadatka, odnosno vrijeme rada na zadatku nakon što su ispitanici dobili povratnu informaciju o uspješnosti. Naime, i Japanci i Amerikanci povratnu informaciju o uspjehu bolje su prihvatili u odnosu na povratnu informaciju o neuspjehu. Međutim, Japanci su bili motiviraniji za rad na zadatku nakon povratne informacije o neuspjehu, dok su Amerikanci bili motiviraniji nakon povratne informacije o uspjehu.

Scollon i suradnici su ispitali intenzitet trenutnog emocionalnog stanja u različitim razdobljima dana kod ispitanika iz različitih kultura. Intenzitet trenutnog emocionalnog stanja mjereno je sedam puta na dana tijekom jednog tjedna. Neposredno nakon aktiviranja zvuka alarma, koji su ispitanici dobivali preko elektronskog sustava priključenog za odjeću, ispunili bi upitnik trenutnog emocionalnog stanja u kojem su procijenili kako su se osjećali prije nego što je alarm zazvonio. Utvrđene su varijacije u intenzitetu doživljavanja ugodnih i neugodnih emocija. Također, pokazalo se da europski Amerikanci i Hispanci učestalo izvješćuju o ugodnim ili neugodnim emocijama, dok azijski Amerikanci i Japanci navode istovremeno doživljavanje ugodnih i neugodnih emocija.¹⁷

Eid i Diener utvrdili su najnižu učestalost i intenzitet ugodnih emocija među ispitanicima iz Kine, dok su rezultati ispitanika iz Australije, Tajvana i Sjedinjenih Američkih Država (SAD-a) prilično slični, izuzev za emociju ponosa gdje je među ispitanicima iz Tajvana utvrđena niža učestalost i intenzitet ponosa u odnosu na one iz Australije i SAD-a.¹⁸ Kinezi su izvješćivali o manje učestalima te manje neugodnim emocijama u odnosu na ispitanike iz ostalih zemalja. Može se reći da ljudi u individualističkim zemljama poput Australije i SAD-a intenzivnije osjećaju neugodne emocije u odnosu na one koji žive u kolektivističkim zemljama (npr. Kini, Tajvanu i sl.). Niska razina izražavanja emocija u Kini povezana je s općenito zastupljenim negativnim stavovima o izražavanju emocija u toj zemlji, pri čemu se posebice potiče

¹⁶ Steven Heine i dr., „Divergent consequences of success and failure in Japan and North America: An investigation of self-improving motivations and malleable selves“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 81 (2001.) 4, str. 599–615.

¹⁷ C. Scollon i dr., n. dj., str. 304–326.

¹⁸ Michael Eid – Ed Diener, „Norms for experiencing emotions in different cultures: inter- i intranational differences“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 81 (2001.) 5, str. 869–885.

supresija emocija.¹⁹ Na taj način javljaju se i promjene u samoizvješćima o fiziološkim reakcijama do kojih dolazi zbog pojave određenih emocija. Također, glavne kulturalne razlike su utvrđene za emocije ponosa i krivnje. U kolektivističkim kulturama krivnja je percipirana manje neugodnom i procijenjena je važnijom u odnosu na individualističke kulture koji ističu veću vrijednost emocije ponosa. Nadalje, za ugodne emocije utvrđeno je da su njihova učestalost i intenzitet povezani s normama koje se odnose na emocije na takav način da veća poželjnost vodi k većem izražavanju emocija. Navedeno je posebice dominantno za emocije ponosa i zadovoljstva.

Povezanost između poželjnosti i učestalosti izražavanja ugodnih emocija može upućivati na utjecaj sposobnosti regulacije emocija. Na primjer, ako osoba procijeni emociju ponosa nepoželjnom, onda će izbjegavati situacije u kojima se ta emocija pojavljuje. Ipak, ukoliko nije moguće izbjeći situaciju koja će izazvati doživljavanje emocije ponosa, osoba će nastojati da navedenu emociju ne izražava. Međutim, ako ni to nije moguće, osoba će pokušati na druge načine regulirati navedenu emociju. Također, povezanost između normi vezanih za emocije i emocionalnog doživljaja može upućivati na važnost utjecaja socijalizacije. Ako je pojedinac naučio da je specifična emocija poželjna, onda će je on slobodno i izražavati.

Za neugodne emocije Eid i Diener dobili su manje konzistentne rezultate.²⁰ Naime, utvrđeno je učestalo i intenzivno doživljavanje neugodnih emocija, ne samo kod pojedinaca koji smatraju da su neugodne emocije poželjne, već i kod pojedinaca koji smatraju da su neugodne emocije nepoželjne. Prema autorima jedno od mogućih objašnjenja za ovaj fenomen je da između takvih pojedinaca postoje razlike u sposobnostima regulacije negativnih emocija. Kod jedne skupine pretpostavlja se učestalo doživljavanje neugodnih emocija. Oni doživljene neugodne emocije mogu regulirati te ih smatraju poticajnim s obzirom na to da im ukazuju na činjenicu da je nešto krenulo loše. S druge strane, kod druge skupine izraženo je doživljavanje neugodnih emocija, ali bez mogućnosti ostvarivanja kontrole nad njima. Te osobe mogu imati genetske dispozicije za doživljavanje neugodnih emocija, unatoč tome što ih smatraju neprimjerenima, pa čak i averzivnima. Spomenute pretpostavke su spekulativne te ostaje na budućim istraživanjima utvrditi jesu li razlike u spomenutom procesu regulacije negativnih emocija individualne prirode ili su kulturalno uvjetovane.

U Indiji važnu ulogu imaju norme vezane za emocije, pri čemu se naglašava samo izražavanje emocija koje potiču prihvaćenost i suradnju među članovima grupe.²¹

¹⁹ M. Eid – E. Diener, n. dj., str. 869–885.

²⁰ Isto, str. 869–885.

²¹ C. Scollon i dr., n. dj., str. 304–326.

Emocije srama i sreće često se percipiraju sličnima i češće prihvaćaju u društvu u odnosu na emociju ljutnje koja se doživljava negativnom s obzirom na to da dovodi do sukoba među ljudima.

Mastumoto i suradnici su ispitali ekspresivnost emocija u situaciji unutargrupnih i izvangrupnih odnosa.²² Utvrdili su da je razina izražavanja emocija viša u unutargrupnim (npr. kada je osoba u društvu obitelji i bliskih prijatelja) u odnosu na izvangrupne odnose (npr. poznanici). Navedeno je bilo karakteristično za sve kulture što zapravo upućuje na kulturalno univerzalan nalaz.

Što se tiče emocije ljubavi, utvrđeno je da azijski studenti postižu više rezultate na mjerama pragmatičnog i prijateljskog ljubavnog stila te niže na romantičnom ljubavnom stilu u usporedbi sa studentima europskog podrijetla.²³ Nadalje, u usporedbi sa zapadnjacima, kineski ispitanici češće naglašavaju bolne aspekte ljubavi, pri čemu relativno manje izjednačavaju ljubav sa zadovoljstvom i srećom.²⁴

Istraživanja su pokazala da su Amerikanci slobodniji u izražavanju emocija i otvoreniji u ekspresiji sukoba tijekom romantične veze u odnosu na Kineze koji cijene emocionalnu suzdržanost, a konflikt doživljavaju kao prijatnu harmoniju.²⁵

Gao je proveo istraživanje na parovima u romantičnim vezama iz Kine i SAD-a kako bi ispitao kulturalni utjecaj na kvalitetu romantične veze.²⁶ Utvrdio je značajnu pozitivnu povezanost trajanja romantične veze s razinom intimnosti, strasti i predanosti, bez obzira o kojoj je kulturi riječ. Pretpostavka da će intenzivnija razina intimnosti i strasti biti prisutna kod američkih parova u odnosu na kineske parove, djelomično je potvrđena. Nadalje, pretpostavka da će viša razina predanosti biti izražena kod kineskih parova u odnosu na američke parove, nije potvrđena. Navedeno upućuje da kultura nema toliko bitan utjecaj na romantične veze kao što je očekivano. Fitzpatrick i suradnici su također u svom istraživanju na Amerikancima i Kinezima dobili slabi kulturalni utjecaj.²⁷ Pretpostavlja se kako povećanjem globalizacije

²² David Matsumoto – Seung Hee Yoo – Johnny Fontaine, „Mapping expressive differences around the world: The relationship between emotional display rules and individualism versus collectivism“, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39 (2008.) 1, str. 55–74.

²³ Todd Jackson i dr., „Stories we love by: Conceptions of romantic relations among couples from the People’s Republic of China and the United States“, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37 (2006.) 4, str. 446–464.

²⁴ T. Jackson i dr., n. dj., str. 446–464.

²⁵ Isto.

²⁶ Ge Gao, „Intimacy, passion, and commitment in Chinese and US American romantic relationships“, *International Journal of Intercultural Relation*, 25 (2001.) 3, str. 329–342.

²⁷ Jacki Fitzpatrick i dr., „Social values and self-disclosure: a comparison of Chinese native, Chinese resident (in U.S.) and North American spouses“, *Journal of Comparative Family Studies*, 37 (2001.) 1, str. 113–127.

dolazi do integracije ideologije različitih kultura. Moguće je da različite kulture za vrijeme procesa modernizacije poprimaju slične vrijednosti što pridonosi nepostojanju razlika u iskazivanju ljubavi među američkim i kineskim uzorcima.

Na temelju dobivenih nalaza može se zaključiti da norme vezane za emocije u različitim kulturama podržavaju drugačije vrste emocionalnih reakcija. Primjerice, u zapadnim kulturama postoji veća sklonost podržavanju i isticanju ugodnih emocija, dok je u istočnim kulturama karakteristično odstupanje od valencije emocionalnih doživljaja (pozitivno – negativno), pri čemu se potiče suzdržavanje od izražavanja ugodnih i neugodnih emocija.²⁸

3. Intrakulturalne razlike u intenzitetu i učestalosti doživljavanja emocija

Smatra se da kulturalne razlike u doživljavanju emocija uglavnom proizlaze iz kulturalnih razlika u doživljavanju sheme o sebi. U međukulturalnoj psihologiji postoje dva oblika sheme o sebi: nezavisna i zavisna.²⁹ U kolektivističkim kulturama gdje je zastupljeno zavisno poimanje sebe u odnosu na druge ljude, ključni su odnosi s drugim ljudima. Česte su tzv. emocije usmjerene na druge, kao što su npr. suosjećanje i sram, koje imaju drugu osobu kao referentnu točku. Izražavanje takvih emocija promiče međuovisnost i suradnju, dok neugodne emocije, poput ljutnje i bijesa mogu biti na taj način nefunkcionalne u kolektivističkom kontekstu. Suprotno emocijama usmjerenima prema drugima, razlikujemo emocije usmjerene prema sebi (npr. ponos) koje imaju unutarnje atribute osobe kao referentnu točku. Osobe s nezavisnim shvaćanjem sebe prema drugim ljudima, što je karakteristično za individualiste, izražavaju i doživljavaju takve emocije kako bi održali, afirmirali i jačali sliku o sebi kao o autonomnoj osobi.

Kroskulturalna istraživanja emocija uglavnom se odnose na ispitivanje navedenih kulturalnih razlika, ali ipak često ne uzimaju u obzir velike varijacije koje postoje unutar kulture. Eid i Diener su proveli jedino takvo istraživanje na ispitanicima iz SAD-a, Australije, Tajvana i Kine koje uz prosječne kulturalne razlike u doživljavanju emocija razmatra i varijabilnost doživljavanja emocija unutar kulture.³⁰ Zadatak ispitanika bio je procijeniti na skali od sedam stupnjeva poželjnost, učestalost i intenzitet sljedećih emocija: radosti, privrženosti, zadovoljstva, ljutnje, straha, tuge i krivnje. Rezultati su pokazali da su individualističke zemlje Australija i SAD-a vrlo

²⁸ C. Scollon i dr., n. dj., str. 304–326.

²⁹ M. Eid – E. Diener, n. dj., str. 869–885.

³⁰ Isto.

homogene zemlje s obzirom na doživljavanje ugodnih emocija, dok su kolektivističke zemlje Kina i Tajvan dosta heterogene. Intrakulturalne razlike u heterogenosti emocija bile su niže za neugodne emocije u odnosu na ugodne emocije. Većina ljudi u dvjema individualističkim zemljama pokazivala je idiocentrični oblik norme, dok su kod osoba u dvjema kolektivističkim zemljama bili prisutni idiocentrični i alocentrični oblici normi, iako je kod većine ljudi prevladavao alocentrični oblik normi.

Međutim, kulture se ne razlikuju samo s obzirom na dimenziju kolektivismu i individualizmu, već i s obzirom na to koliko su čvrste ili slabe u terminima održavanja normi. Čvrste kulture su veoma homogene s obzirom na norme. U čvrstim kulturama postoji visok pritisak na sve pojedince društva da slijede socijalne norme. Slabe kulture nemaju snažne norme i toleriraju veća odstupanja. Utvrđeno je da su kulturalne norme koje se odnose na ugodne emocije i emocionalna ponašanja u Australiji i SAD-u relativno čvrste i kod pojedinaca potiču doživljavanje i izražavanje ugodnih emocija.³¹ Nadalje, u Kini i Tajvanu, dvjema kolektivističkim zemljama, kulturalne norme koje se odnose na ugodne emocije su slabe. Što se tiče normi vezanih za neugodne emocije postoji manja varijabilnost unutar zemalja. Može se reći da su sve zemlje relativno heterogene u svojim normama koje se odnose na neugodne emocije, međutim heterogenost je najprisutnija u Kini.

U budućim istraživanjima važno je utvrditi ne samo razlike među kulturama u doživljavanju emocija, već i razlike unutar same kulture, kao i utvrditi univerzalne tipove normi koji postoje u svim kulturama i kulturalno specifične tipove normi koji postoje unutar jedne kulture. Spomenute razlike moguće je testirati recentno razvijenim statističkim modelom analize latentnih klasa. Navedena analiza predstavlja statističku tehniku za utvrđivanje latentnih klasa koji najbolje odražavaju obrazac odgovora u podacima. Latentne klase odnose se na skupine oblikovane na temelju apstraktnih matematičkih izvoda ili zaključaka izvedenih iz teorije, a jedno i drugo prividno pokazuje prisutnost zajedničkih elemenata (npr. određenog stila ponašanja). Tehnika pretpostavlja da unutar latentnih klasa nema razlike u odgovorima pojedinih članova, dok su pak razlike između članova određenih latentnih klasa dramatične.

4. Kulturalne razlike u regulaciji emocija

Regulacija emocija predstavlja sposobnost upravljanja i mijenjanja emocionalne reakcije kako bi se postigli prema cilju usmjereni ishodi. Gross i John ističu dva aspekta

³¹ Isto.

regulacije emocija: ponovna procjena i supresija.³² Ponovna procjena, nakon što je izazvana, odnosi se na regulaciju emocionalnoga iskustva promjenom sadržaja misli. Supresija podrazumijeva regulaciju emocionalne ekspresije kontroliranjem emocionalnog ponašanja.

Jedna od glavnih funkcija kulture je održavanje socijalnog reda, stoga kulture stvaraju pravila i norme vezane za regulaciju emocija budući da emocije predstavljaju primarne motivatore ponašanja koji imaju značajan utjecaj na socijalne funkcije.

Vrlo je mali broj radova u kojima su ispitivane razlike u regulaciji emocija između različitih kultura. U jednoj od rijetkih studija Matsumoto, Yoo i Nakagawa pokušali su utvrditi razlike u procesima regulacije emocija, ponovnoj procjeni i supresiji među kulturama.³³ Naime, dobiveni rezultati pokazuju da kulture koje naglašavaju održavanje socijalnih normi imaju više rezultate na supresiji, aspektu regulacije emocija, jer te kulture manje vrednuju emocije i zahtijevaju razinu individualne supresije za održavanje unutargrupne harmonije i kohezije. Nasuprot tome, kulture u kojima je zastupljena dimenzija egalitarizma i afektivne autonomije postižu niže rezultate na supresiji emocija budući da te kulture više vrednuju emocije i potiču njeno slobodno izražavanje. U drugom istraživanju, provedenom na 3258 ispitanika iz 22 zemlje dobivene su umjerene razlike na skali regulacije emocija između ispitanika iz različitih ispitivanih zemalja.³⁴

Matsumoto ističe kako su razlike između kultura u emocionalnoj regulaciji povezane s osobinama ličnosti, neuroticizmom i ekstraverzijom.³⁵ Pozitivni i negativni afekti mogu biti promatrani kao aspekti ličnosti, pri čemu je pozitivna emocionalnost povezana s dimenzijom ekstraverzije, a negativna neuroticizmom. Različite kulture mogu dovesti različite dimenzije ličnosti na razinu manifesnog ponašanja. Npr. u određenoj kulturi može biti prihvatljivo iskazivanje pozitivnih osjećaja, topline i druželjivosti što će dovesti od manifestacije ekstraverzije. U tom slučaju, razlike nisu pokazatelji kulturalnih varijabilnosti u regulaciji emocija, već odraz razlika između različitih osobina ličnosti koje određena kultura doživljava prihvatljivim i potiče ih u određenoj kulturi. Pri tome je važno imati na umu da se radi o teorijskoj

³² James Gross – John Oliver, „Individual differences in two emotion regulation processes: Implications for affect, relationships, and wellbeing“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 85 (2003.) 2, str. 348–362.

³³ David Matsumoto – Seung Hee Yoo – Sanae Nakagawa, „Culture, emotion regulation, and adjustment“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 94 (2008.) 6, str. 925–937.

³⁴ David Matsumoto i dr., „Cultural differences on emotion regulation“, <http://davidmatsumoto.com/content/2006%20Matsumoto%20JCCP.pdf> (6. VIII. 2016.)

³⁵ David Matsumoto, „Are cultural differences in emotion regulation mediated by personality traits?“, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37 (2006.) 4, str. 421–437.

postavci te da razmatranja o konkretnom odnosu osobina ličnosti, regulacije emocija i kulture, nisu testirana.

Zaključak

Premda provedena znanstvena istraživanja nisu bez ograničenja, prikazane kumulativne spoznaje o razlikama u osobitostima emocionalnog izražavanja i doživljavanja značajno su znanstveno postignuće. Značenje dobivenih rezultata je višestruko.

Prvo, dobiveni rezultati dovode u sumnju univerzalnost naših emocija. Utvrđene varijabilnosti u frekvenciji pojave i intenzitetu izražavanja emocija te prepoznavanju emocija pokazuju da su, uz biološki kontekst, emocije pod utjecajem socijalnog konteksta. Nalazi da je u zapadnim individualističkim zemljama intenzivnije doživljavanje emocija, posebice ugodnih, ali i prepoznavanje emocija u odnosu na istočne civilizacije, potvrđuje sociokulturalnu dimenziju emocija.

Drugo, dobiveni rezultati naglašavaju važnost specifičnosti kulturalnog konteksta na naše emocije. Primjerice, koja će od emocija biti izražena i/ili prepoznata ovisi o tome koliko su jake norme vezane za emocije, zatim o dimenziji individualizma – kolektivismu i slično. Takav nalaz pruža mogućnost praktičarima da na temelju osvješćivanja postojećih razlika smanje predrasude odnosno negativne stavove prema pripadnicima drugih kultura.

Treće, dobiveni rezultati dobar su putokaz budućim istraživačima za unaprjeđenje provedbe daljnjih istraživanja. U budućim bi istraživanjima bilo korisno da se detaljnije ispita utjecaj jačine normi kao i osjećaja grupne pripadnosti na emocionalno prepoznavanje, a posebice regulaciju emocija. Korisno bi bilo znati pod kojim je situacijskim kontekstom zastupljeno izražavanje ugodnih odnosno neugodnih emocija, što zapravo predstavlja okidač njihovog izražavanja, kao i postoje li individualne karakteristike koje bi mogle biti moderator varijable. Također, bilo bi zanimljivo analizirati subkulturalne razlike u različitim osobitostima emocija unutar jedne kulture.

EMOTIONS AND CULTURE: INTERCULTURAL DIFFERENCES IN EXPRESSING EMOTIONS

Abstract

The paper describes the cultural influence onto the intensity, behavioral expression and management of emotions. The authors enumerate cultural differences in experiencing, recognizing and expressing emotions. They give an overview of a larger number of research papers that mostly state that pleasant emotions are more desirable and appropriate in Western cultures, whereas in Eastern cultures there is an emphasised suppression of pleasant and unpleasant emotions. Furthermore, the authors give some guidelines for future research since this kind of research has practical importance for the quality of life of a person.

Key words: *emotions, culture, expression of emotions, recognition of emotions, experiencing emotions*